

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده علوم سیاسی

رساله دکتری علوم سیاسی گرایش اندیشه های سیاسی

بررسی اندیشه وحدت در جهان اسلام معاصر
رویکردی در جهت الگوسازی نظام سیاسی برای عصر حاضر

استاد راهنما

دکتر محسن خلیجی

اساتید مشاور

دکتر علیرضا صدرا

دکتر سید رحیم ابوالحسنی

پژوهشگر

عبدالکریم ارسطو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی اندیشه وحدت در جهان اسلام معاصر
رویکردی در جهت الگوسازی نظام سیاسی برای عصر حاضر

این پایان نامه را به رسم قدردانی، به روح با عظمت امام خمینی (ره) بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران و منادی وحدت اسلامی در عصر حاضر و شهیدان انقلاب اسلامی که رهرو آن امام راحل بودند و جان شیرین شان را تقدیم اهداف متعالی آن عالم ربانی نمودند، تقدیم می نمایم.

با تقدیر و سپاس فراوان از؛

همسر ایثارگر و وفادارم خانم دکتر جلودارزاده، بدلیل دلگرمی و همراهی مستمر و بی دریغش؛ و فرزندان عزیزم عبدالرضا و منظر، بدلیل وقتی که باید مصروف آنان می شد، و نیز مادر مرحوم و جنت مکانم، بواسطه راهنمایی و دعاهایش که همواره مشوق و راهگشایم در زندگی و ادامه تحصیل بود.

با تقدیر و سپاس از؛

کلیه آموزگاران و اساتید ارجمندم در طول دوره آموزشی و پژوهشی در مدرسه، دانشگاه که بیشترین تأثیر علمی و اخلاقی را در فکر و عمل اینجانب داشته اند و بویژه :

سرکار خانم ابراهیمی (معلم کلاس چهارم ابتدایی)، مرحوم آبدانان (معلم ادبیات سال چهارم دبیرستان)، حجه السلام سید حسن ربانی، آیت الله مهدوی کنی، آیت الله باقری کنی، حجت الاسلام رسولی محلاتی، آیت الله سید احمد علم الهدی، مرحوم دکتر سید جعفر شهیدی، مرحوم دکتر سید جواد شیخ الاسلامی، آیت الله عمید زنجانی، مرحوم دکتر علی اکبر، مرحوم دکتر هوشنگ مقتدر، دکتر هرمیداس باوند، دکتر سید حسین سیف زاده، دکتر منوچهر محمدی، دکتر کریم مجتهدی، دکتر محمود سریع القلم، دکتر موسی نجفی و دکتر محسن خلیجی .

برخود فرض می دانم؛ بطور ویژه از استاد معظم جناب آقای دکتر خلیجی بدلیل راهنمایی ها و مذاقه ایشان

در مراحل تدوین پایان نامه، تشکر نمایم.

الف)) امام خمینی (ره):

... و من امیدوارم که بین دولت های اسلامی یک اخوتی، اخوت اسلامی، همان طوری که قرآن امر فرموده است، پیدا بشود؛ که اگر این اخوت اسلامی در بین ممالک اسلامی پیدا بشود، به یک قدرت عظیمی است که هیچ یک از قدرت های دنیا نمی توانند به پای آن باشند.

۱۳۵۸/۳/۲۱

۱) من امیدوارم که همه ملت های اسلام که به واسطه تبلیغاتی که، فعالیت هایی که از اجانب شد و اینها را از هم متفرق کردند و مقابل هم قرار دادند، بیدار بشوند و همه با هم بشوند. یک دولت بزرگ اسلامی، یک دولت زیر پرچم «لا اله الا الله» تشکیل بدهند و این دولت بر همه دنیا غلبه بکند. ۵۷/۱۲/۶

۲) سوال خبرنگار (از امام خمینی): آیا شما خواستار تأسیس و تشکیل یک فدراسیونی از دولت های اسلامی در منطقه هستید؟

امام خمینی : در صورتی که مقتضی بشود امکان دارد. ۵۷/۹/۸

۳) اینها (دولت های اسلامی) اگر با هم مجتمع باشند، حکومت بزرگی خواهند بود. هر کدام در محل خودشان و همه با هم زیر بیرق اسلام باشند!

۵۹/۱۲/۱۳

۴) به سوی یک دولت اسلامی با جمهوری های آزاد و مستقل به پیش روید که با تحقق آن همه مستکبران جهان را به جای خود خواهید نشاند و همه مستضعفان را به امامت و وراثت ارض خواهید رساند، به امید آن روز که خداوند تعالی وعده فرموده است.^۲

ب) آیت الله خامنه ای :

۱) ... آنچه که امروز من بر روی آن تکیه می کنم، که یکی از وظائف بزرگ و درجه اول ما مسلمانهاست، مسئله ی اتحاد و وحدت است.... ولی (برای وحدت) حرف کافی نیست؛ اسم گذاری کافی نیست؛ عمل باید بکنیم؛ باید برویم به سمت وحدت. امروز دنیای اسلام محتاج وحدت است. عوامل تفرقه هم وجود دارد؛ باید بر آن عوامل فائق آمد؛ باید بر آن عوامل پیروز شد.

۲) ... همه مقصودهای بزرگ محتاج مجاهدتند. هیچ مقصود بزرگی نیست که بدون مجاهدت حاصل شود. اتحاد بین مسلمانها هم بدون مجاهدت حاصل نخواهد شد. وظیفه ی ماست که برای اتحاد دنیای اسلام مجاهدت کنیم. این اتحاد میتواند بسیاری از گره ها را باز کند؛ میتواند جوامع اسلامی و ملت های مسلمان را عزیز کند.^۳

^۱ برای موارد ۱ تا ۵ رج کنید به : داستانی بیرکی، علی، جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی، چ دوم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران: ۱۳۸۲

^۲ حضرت امام خمینی (ره)، وصیت نامه الهی سیاسی، انتشارات سوره، تهران: ۱۳۷۶، ص ۸-۵۷

^۳ بیانات در سالروز ولادت رسول اعظم (ص) ۱۳۸۷/۱۲/۲۵

چکیده

اسلام از آغازین روزهای ظهورش در جزیره العرب همانند تمامی ادیان ابراهیمی، منادی وحدت جامعه بشری بوده است. تأکید قرآن کریم و سیره عملی پیشوایان دینی در راستای موضوع «همگرایی اسلامی»، آن را بعنوان بایسته ای عقیدتی و عقلانی، مورد توجه امت اسلامی و متفکران مسلمان قرار داده است.

متأسفانه، علی رغم پشتوانه اعتقادی قوی، تمدن بزرگ اسلامی و اقتدار مسلمانان در طول تاریخ اسلام، طی دو قرن اخیر، عواملی همچون: فراز و فرود مشروعیت دولت های مسلمان؛ وقوع منازعات میان آنان؛ ورود دو نظریه «سکولاریسم» و «ناسیونالیسم احساسی-نژادی» از مغرب زمین؛ سیاست های تفرقه آمیز کشورهای غربی، در کنار آسیب پذیری های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جهان اسلام؛ موجب تجزیه امپراطوری عثمانی و الغاء نهاد خلافت و همچنین سلطه سیاسی، اقتصادی و نظامی قدرت های غربی بر سرنوشت امت اسلامی و در نتیجه واگرایی بیشتر در جهان اسلام گردید.

ارائه الگوی عملی از «همگرایی اسلامی»؛ با استفاده از پشتوانه عقیدتی و تجارب نظری و عملی همگرایی در جهان اسلام و سایر مناطق جهان و نیز در نظر داشتن فرصت ها و آسیب پذیری های امت اسلامی در جهان معاصر، برای برون رفت از وضعیت واگرایی موجود، دغدغه اصلی این پژوهش است. انحطاط سیاسی و جایگاه ضعیف ملل و دول اسلامی در معادلات منطقه ای و بین المللی، اهتمام به تحقق «وحدت اسلامی» را که امروزه از آن بنابر واژگان تخصصی علم روابط بین الملل تحت عنوان «همگرایی اسلامی» یاد می شود، ضروری می نماید.

چارچوب نظری موردتوجه در این پژوهش برای حصول به مدل همگرایی اسلامی، چهار رویکرد مطرح در روابط بین الملل شامل «تجربی - ارتباطی»، «فرهنگی - کارکردی»، «اقتصادی - کارکردی» و «سیاسی - نهادی» است. البته از چهار رویکرد فوق الذکر «رویکرد تجربی - ارتباطی» به دلیل ظرفیت ها و ملاحظات مندرج در آن شامل: (۱) استفاده از فرصت های عقیدتی، هنجاری و تاریخی مشترک در جهان اسلام (۲) استفاده از تجارب نظری و عملی موفق جها اسلام و غیر اسلام (۳) تأکید بر ارتقاء سطح مبادلات و ارتباطات در جهان اسلام (۴) تأکید بر مبادلات دولتی و غیر دولتی بطور همزمان بیشترین تطابق و بهره وری را برای تحقق همگرایی اسلامی را دارا می باشد. برای توصیف و تبیین و تحلیل محیطی از آن فرصت ها و تهدیدهای فراوی همگرایی در جهان اسلام از چهارچوب نظری ارزیابی و سنجش محیطی ساختارها و سازمانها (قوت ها، ضعف ها، فرصت ها و تهدیدات) موجود علم مدیریت استراتژیک بهره برداری شده است. روش تحقیق دراین پژوهشی کتابخانه ای و اسنادی و با استفاده روش توصیفی، تبیینی، تحلیلی و تجویزی است

به نظر نگارنده، علیرغم فرصت‌های محدود پیش روی همگرایی اسلامی، با اولویت بندی و هم افزایی متغیرهای مستقلی مانند: افزایش سطح ارتباطات و مبادلات؛ همکاری‌های فرهنگی در بستر هویت و اعتقادات مشترک اسلامی؛ همکاری‌های سودآور اقتصادی و همچنین همکاری‌ها و مناسبات سیاسی و امنیتی میان دولت‌های اسلامی، در درازمدت می‌توان به تحقق و تعمیق وجوه و سطوح گوناگون و بالاتر همگرایی اسلامی، بعنوان متغیر وابسته این تحقیق نایل آمد. بر این اساس، تحقق «جامعه سیاسی» بعنوان بالاترین سطح همگرایی و وحدت کامل اسلامی، اولاً واجد مبنایی عقیدتی و مذهبی است و ثانیاً دارای رویکردی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی است. در این راستا، بهره برداری از حوزه‌های گوناگون مبادله میان کشورهای اسلامی برای حصول به جامعه سیاسی، مؤثر ارزیابی می‌گردد. بهره برداری و توجه همزمان به چهار رویکرد (۱) «تجربی - ارتباطی» بر پایه افزایش سطح ارتباطات میان امت اسلامی، (۲) فرهنگی - کارکردی بر پایه افزایش تبادلات و همکاری‌های فرهنگی (۳) «اقتصادی - کارکردی» بر پایه شکل‌گیری ساختارهای اقتصادی و همچنین (۴) «سیاسی - نهادی» بر پایه ارتباطات و شکل‌گیری نهاد‌های سیاسی مشترک؛ سرعت و توفیق «فرآیند همگرایی» و در نتیجه حصول به یکی از اشکال «همگرایی» در جهان اسلام را در طیف فقدان جنگ تا وحدت کامل میان کشورهای اسلامی را هموار می‌سازد.

به نظر نگارنده اگر چه همگرایی اقتصادی و سیاسی، در مقایسه با همگرایی عقیدتی - هنجاری از رجحان بالاتری در نظریه‌های همگرایی برخوردار است، اما تأکید صرف بر همگرایی ناشی از مؤسسات اقتصادی و سیاسی منطقه‌ای جهان اسلام، بیشتر همگرایی اقتصاد دانان، حقوق دانان و سیاستمداران است تا همگرایی امت اسلامی، و به همین دلیل دچار بی‌ثباتی خواهد بود. بنابر این برای حصول به وحدت اسلامی تکامل یابنده و با ثبات، دستیابی به «همگرایی عقیدتی و مذهبی» در مقایسه با وجوه اقتصادی، سیاسی و امنیتی همگرایی از اهمیت بالاتری برخوردار است. به همین دلیل است که استعمارگران همواره اختلافات و شکاف‌های مذهبی را در جهان اسلام دامن می‌زنند.

پیشنهاد این پژوهش «الگوی تلفیقی و چند وجهی» شامل وجوه: فرهنگی - ارتباطی، اقتصادی - مبادلاتی و سیاسی - امنیتی است که مراتب سه گانه همگرایی شامل: پیوستگی، همبستگی و همگرایی را در تمامی سطوح اجتماعی و سیاسی کشورهای مسلمان از طریق تعاملات منطقه‌ای ایجاد نماید، و در درازمدت به سوی مرکز سیاسی واحدی در چارچوب اتحادیه، کنفدراسیون و یا فدراسیون، رهنمون سازد.

۱۷ ..... (۱) موضوع تحقیق:

۱۸ ..... (۲) ضرورت انجام تحقیق

۲۰ ..... (۳) پیشینه تحقیق

۲۳ ..... (۴) سئوالات تحقیق

۲۴ ..... (۶) اهداف تحقیق

۲۴ ..... (۷) کاربردهای تحقیق

۲۵ ..... (۸) روش تحقیق

۲۶ ..... (۹) روش انجام تحقیق و گرایش تحقیق

۲۷ ..... (۱۰) چارچوب و مدل نظری پژوهش

۲۷ ..... (۱۱) قلمرو تحقیق (زمانی - مکانی - موضوعی)

۲۸ ..... (۱۲) نوآوری و ابتکارات پژوهش

۲۹ ..... (۱۳) محدودیت های پژوهش

۲۹ ..... (۱۴) واژه های کلیدی پژوهش

.....

..... جهان اسلام

.....

..... اندیشه

۳۸ ..... (۱۵) ساختار کلی پژوهش

بخش اول: مبانی اعتقادی، تاریخی و اندیشه ای وحدت در اسلام ۴۱

۴۱ ..... مقدمه

۴۴ ..... فصل اول : مبانی وحدت اسلامی

..... (وحدت از دیدگاه قرآن

..... - (علل و عوامل وحدت از منظر قرآن (عوامل ایجابی)

..... ۱-۱-۱) توحید محوری

..... ۱-۱-۲) انبیاء الهی عامل وحدت دینی و اجتماعی

..... ۱-۱-۳) آئین اسلام عامل اتحاد و برادری

..... ۱-۱-۴) ولایت و حاکمیت خدا، رسول و اولی الامر

..... ۱-۱-۵) عدالت محوری

..... ۱-۱-۶) امر بمعروف و نهی از منکر

..... ۱-۱-۷) صلح گرایی و حل مسالمت آمیز اختلافات

..... ۱-۱-۸) تولی و تبری

..... ۱-۱-۹) اعتصام به حبیل الله

..... ۱-۱-۱۰) مراسم سیاسی و الهی حج

..... ۱-۱-۱۱) خانه خدا عامل وحدت مسلمانان

..... ۱-۱-۱۲) ایمان و عمل به فرامین خداوند

..... ۱-۱-۱۳) جهان گرایی اسلام عامل وحدت درونی

..... - (مبانی و اصول تحکیم بخش وحدت از منظر قرآن

..... - ( ) ( )

..... ۱-۳-۱) پذیرش حاکمیت شیطان و روحیه استکباری

..... ۲-۳-۱) پذیرش حاکمیت استبداد (طاغوت و مستکبرین)

..... ۳-۳-۱) پذیرش سلطه بیگانگان (اهل کتاب، کفار)

..... ۴-۳-۱) شرک و دل بستگی به غیر خدا

..... ۵-۳-۱) توطئه منافقین

..... ۶-۳-۱) خروج از راه مستقیم

..... ۷-۳-۱) عذاب الهی عامل اختلاف

..... ۸-۳-۱) تأثیر حسادت در اختلافات

..... (مبانی و ریشه های تفرقه از منظر قرآن

..... (وحدت در سیره پیداکرم (ص))

..... (یرة عملی پیامبر (ص) در حفظ وحدت

..... ۱-۱-۲) تشکیل هسته اولیه جامعه موحد در مکه

..... ۲-۱-۲) تشکیل جامعه متحد اسلامی

..... ( )

..... ( ) ی ی ی در جامعه اسلامی

..... نتیجه گیری

۸۰ فصل دوم : پیشینه تاریخ وحدت و اختلاف در جهان اسلام

۸۰ مقدمه

..... (نهاد سیاسی خلافت و نقش آن در وحدت و تفرقه میان مسلمانان

..... (پیدایش مفاهیم خلیفه و خلافت

..... (تحول مفهوم عدالت و مشروعیت برای نهاد خلیفه

..... (مقایسه خلافت رانده با خلافت های اموی و عباسی

..... (تلفیق کارکردهای دینی و سیاسی در نهاد خلافت

..... (سیر تحولات تاریخی بر نهاد خلافت

..... (وحدت رهبری مسلمانان در نهاد خلافت

..... (کاهش اقتدار و جای

..... (نهاد خلافت خواسته مشترک مردم و حاکمان با دو رویکرد متفاوت

..... (پیدایش تغلب اموی

..... نتیجه گیری و جمع بندی

..... (نهاد دینی و سیاسی امامت و نقش آن در وحدت مسلمانان

..... ( )

..... (مشی وحدت گرایی امام علی (ع)

..... (هوشیاری در مقابل تفرقه افکنان

..... (سفارش مردم به پرهیز از اختلاف

..... (سفارش به پرهیز از منازعه داخلی

..... (همکاری و تعامل با خلفای سه گانه

..... (روش همگرایانه حضرت در زمان خلافت

..... (سفارش به وحدت در کلام علی (ع)

..... (حکومت جهانی مهدی موعود (عج) عرصه عملی وحدت

..... ۲-۲-۳) دیدگاه شیعه دوازده امامی

..... ی ی

۱۲۵ فصل سوم : وحدت اسلامی در اندیشه مصلحان اسلامی در دوران معاصر

مقدمه

..... (سید جمال الدین اسد آبادی

..... (ریشه های تفرقه و افول مسلمانان از منظر سید

..... ۱-۱-۱) فساد در حکومت مسلمین

..... ۱-۱-۲) ورود ردائل اخلاقی و فاصله از مبانی اسلامی

- ..... (۱-۳) دخالت بیگانگان در امور داخلی کشورهای اسلامی
- ..... (راهکارهای وحدت و ترقی در میان مسلمانان
- ..... (۱-۲) همبستگی علماء در احیاء معارف دینی و هدایت جامعه
- ..... (۲-۲) پیوندهای منطقه ای میان کشورهای اسلامی و بهره گیری از رقابت استعمارگران
- ..... (۳-۲) ایجاد تشکیلات و مطبوعات مردمی
- ..... (شیخ محمد عبده) (- / -)
- ..... ( )
- ..... اندیشه سیاسی کواکبی در طبایع الاستبداد
- ..... طرح تشکیل سازمان بین الملل اسلامی
- ..... (محمد رشید رضا) (- / -)
- ..... حکومت فراگیر اسلامی از منظر رشید رضا
- ..... (محمد اقبال لاهوری) (- / هـ)
- ..... اندیشه وحدت اسلامی اقبال لاهوری
- ..... ( ) (- / هـ ق /)
- ..... (سید قطب) (- / -)
- ..... الگوی انقلابی سید قطب برای نجات جهان آینده
- ..... (ابوزهره) (هـ -)
- ..... (علامه سید محسن امین عاملی فوت) (هـ ق)
- ..... (آیت الله شیخ محمدحسین کاشف الغطاء) (هـ ق)
- ..... (آیت الله محمد تقی حکیم (متولد هـ ش))
- ..... (آیت الله سید محمد باقر صدر (شهادت هـ ق))
- ..... (آیت الله کاشانی) (هـ ش)
- ..... (آیت الله العظمی بروجردی فوت) (هـ ش)
- ..... (آیت الله سید عبدالحسین شرف الدین، فوت) (هـ ق)
- ..... (شیخ محمود شلتوت) (هـ ق)
- ..... (آیت الله علامه عبدالحسین امینی فوت) (هـ ق)
- ..... (حضرت امام خمینی (ره)) (- / -)
- ..... « از دیدگاه امام خمینی (ره) »
- ..... (آیت الله سید علی خامنه ای (متولد هـ ش / هـ ق))
- ..... (-)
- ..... (مفهومی وحدت
- ..... (عرصه های همگرایی پیشه ی الله خامنه ای
- ..... (۱-۳-۱۹) حج
- ..... (۲-۳-۱۹) فلسطین
- ..... (۳-۳-۱۹) پیامبر اعظم (ص)
- ..... (۴-۳-۱۹) امیر المؤمنین
- ..... (۵-۳-۱۹) اهل بیت (ع)
- ..... (۶-۳-۱۹) عید سعید فطر
- ..... (۷-۳-۱۹) مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی
- ..... (۸-۳-۱۹) دانشگاه مذاهب اسلامی
- ..... (۹-۳-۱۹) کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی
- ..... (۱۰-۳-۱۹) منشور وحدت اسلامی
- ..... (-) ی ی ی نخبگان جهان اسلام

.....	(ماهیت)
.....	(جمع بندی و نتیجه گیری)
.....	- (ارزیابی اندیشه وحدت در میان مصلحان اسلامی)
.....	- (واکاوی مفهومی و روشی در اندیشه منادیان وحدت)
.....	- (دسته بندی نظریه های منادیان وحدت)
.....	۲۱-۳-۱) علل و عوامل واگرایی مسلمانان
.....	۲۱-۳-۲) راهکارها و خط مشی های منادیان وحدت

بخش دوم : تجارب وحدت و همگرایی در جهان معاصر..... ۲۴۸

.....	مقدمه
.....	۲۴۸
.....	فصل چهارم : مبانی نظری همگرایی در روابط بین الملل
.....	۲۴۸
.....	(جایگاه همگرایی در روابط بین الملل)
.....	- (ماهیت و جایگاه منطقه)
.....	- (رهیافت های همگرایی سیاسی در روابط بین الملل)
.....	- (پی همگرایی)
.....	- (همگرایی به عنوان یک فرآیند یا وضعیت)
.....	(واع همگرایی)
.....	- (همگرایی سیاسی)
.....	- (همگرایی اجتماعی)
.....	- (همگرایی اقتصادی)
.....	- (همگرایی ایستاری)
.....	(دسته بندی نظریه های همگرایی)
.....	- (کارکردگرایی)
.....	- (کارکردگرایی جدید)
.....	۳-۲-۱) مشترکات کارکردگرایی و کارکردگرایی جدید
.....	- (نظریه فدرالیسم)
.....	- (نظریه ارتباطات)
.....	- (نظریه های راهکاری)
.....	۳-۵-۱) راهکارهای فرهنگی- کارکردی
.....	۳-۵-۲) راهکارهای سیاسی- نهادی
.....	۳-۵-۳) راهکارهای اقتصادی- کارکردی
.....	۳-۵-۴) راهکارهای تجربی- ارتباطاتی
.....	(شرایط، زمینه ها و عوامل مؤثر بر همگرایی)
.....	- (شرایط اجتماعی- فرهنگی)
.....	- (پیوستگی اقتصادی)
.....	- (پیوستگی سیاسی)
.....	- (هم سطحی قدرت ملی)
.....	- (ارزشها و انتظارات)
.....	- ( )
.....	- (جغرافیا)
.....	- ( )
.....	- ( )
.....	- (دین و مذهب)
.....	- (رهبران و نخبگان سیاسی)
.....	- (حضور واحد سیاسی نخبه)
.....	- ( )
.....	(مراتب همگرایی)
.....	(مراحل دست یابی به همگرایی و وحدت سیاسی)
.....	(سطوح همگرایی در دو قرن گذشته)
.....	- (همگرایی سیاسی در سطح جهانی)

- (همگرایی سیاسی در شکل فدرال
- (همگرایی منطقه ای
- (نظریه دولت سازی
- (نظریه رژیم های بین المللی
- (سطح تحلیل در نظریه رژیم های بین المللی
- (عوامل موثر در تشکیل رژیم بی
- (نظریه سازمان های بین المللی
- شاخه نظریه دولت محور به چهار گروه تقسیم می شود:
- (نظریه نظم و همگرایی حداقلی در جامعه آناشیک بین المللی (چارچوب فکری هدلی بول)
- (جهانی شدن فرصتی برای همگرایی در جهان
- (پیامدهای جهانی شدن در حوزه های فرهنگ، سیاست و اقتصاد
- (آینده جهانی شدن و نسبت آن با همگرایی جامعه بشری
- (نظریات رقیب هم گرایی در روابط بین الملل
- (ناسیونالیسم
- (ناسیونالیسم عامل اصلی جنگ ها در قرن بیستم
- (ناسیونالیسم جهان گرا تهاجمی تر از ناسیونالیسم کلاسیک
- (ناسیونالیسم با دو کارکرد متعارض
- (غرب منشاء ناسیونالیسم افراطی
- (نظریه برخورد تمدن ها
- جمع بندی و نتیجه گیری

فصل پنجم: تجارب عملی وحدت سیاسی در جهان (غیر اسلامی) ۳۲۵

- (
- چالش های سازمان ملل متحد بعد از جنگ سرد
- (دیه اروپا
- (نوع آوری و اهمیت فرآیند همگرایی در اتحادیه اروپا
- (همگرایی اقتصادی اروپا
- (همگرایی سیاسی، دفاعی و امنیتی اروپا
- (اتحادیه کشورهای جنوب شرقی آسیا (آسه آن)
- (اهداف آسه آن
- (دستاوردهای آسه آن
- ۳-۲-۱) دستاوردهای اقتصادی
- ۳-۲-۲) دستاوردهای اجتماعی و انسانی:
- ۳-۲-۳) دستاوردهای سیاسی آسه آن
- ۳-۲-۴) قابلیت ها و ویژگی های مثبت آسه آن
- نتیجه گیری و جمع بندی:

فصل ششم: تجارب عملی ساختارهای هم گرایانه در جهان اسلام ۳۴۷

- (دارالتقريب الاسلامي
- (اساسنامه جماعت دارالتقريب
- (دستاوردهای
- (عناصر تقرب
- (موانع تقرب مذاهب اسلامي
- (مجمع جهانی تقرب بين مذاهب اسلامي
- (رسالت، اهداف و عرصه های
- (اصول و ارزش های
- (
- (تفکر تشکیل سازمان کفرانس اسلامي
- (یل شکل گیری و حمایت از تشکیل سازمان کفرانس اسلامي
- (
- (کمیته ها، موسسات و ارگانهای سازمان کفرانس اسلامي
- (جناح بندی های سياسي سازمان کفرانس اسلامي
- (ابزارهای سياسي، فرهنگی و اقتصادي و توانمند
- (

.....	۳-۷-۱) فقدان مرکز تصمیم گیری دائمی (شورای امنیت سازمان کنفرانس اسلامی)
.....	۳-۷-۲) نقش اعراب در سازمان کنفرانس اسلامی
.....	۳-۷-۳) سیستم رأی گیری در سازمان
.....	۳-۷-۴) تقسیم موضوعی دستور کار سازمان بین اعضا
.....	۳-۷-۵) مشکلات عضویت و جدی نگرفتن سازمان از سوی اعضا
.....	۳-۷-۶) فقدان سازمان های مردم نهاد در ساختار سازمان کنفرانس اسلامی
.....	۳-۷-۷) سازمان کنفرانس اسلامی بعنوان یک سیستم غیر دستوری
.....	(- یابی کارایی سازمان در مواجهه با بحران ها و مشکلات جهان اسلام
.....	(اتحادیه عرب (اتحادیه کشورهای عربی)
.....	(- اهداف کلان اتحادیه
.....	(- آرمان های سیاسی اتحادیه
.....	(- ی عملکرد اتحادیه
.....	(شورای همکاری خلیج فارس
.....	۵-۱) تاریخچه شورای همکاری خلیج فارس
.....	(- علل تشکیل شورا:
.....	۵-۲-۱) - علل و انگیزه های غیر سیاسی تشکیل شورا
.....	۵-۲-۲) : علل سیاسی و امنیتی تشکیل شورا
.....	(- ساختار اداری شورای همکاری خلیج فارس
.....	(- سیاست های توسعه طلبانه عربستان نقطه ضعف شورا
.....	(- سیاست ها و اهداف نظ
.....	(- ی عملکرد شورای همکاری خلیج فارس
.....	(سازمان همکاری اقتصادی » «
.....	(- اساسنامه اکو بر پایه همکاری اقتصادی یکرد ثبات و صلح منطقه ای
.....	(- اهداف اکو
.....	(- تشکیلات اکو
.....	(- گسترش سازمان همکاری ی
.....	(- نوع و میزان همگرایی در » «
.....	(-
.....	8- (نقاط آسیب و ضعف اکو
.....	9- (راهکارهای تقویت سازمان » «
.....	جمع بندی و نتیجه گیری
۳۹۷	مقدمه
.....	مدیریت استراتژی به مثابه چارچوب نظری برای سنجش وضعیت جاری جهان اسلام
.....	الگوی نظری و تحلیلی SWOT
.....	تدوین استراتژی برای جوامع و ساختار های سازمانی
.....	ارائه الگو تحلیلی از آسیب ها و فرصت های جهان اسلام
۴۰۲	فصل هفتم : تهدیدهای فراروی همگرایی سیاسی در جهان معاصر اسلامی
.....	(آسیب ها و نقاط ضعف داخلی
.....	(- ناسیونالیسم با منشاء غربی
.....	۱-۱-۱) تعریف ناسیونالیسم
.....	۱-۱-۲) وجوه گوناگون ناسیونالیسم
.....	۱-۱-۳) ناسیونالیسم با دو کارکرد متعارض
.....	۱-۱-۴) ناسیونالیسم نژادی در تقابل با پان اسلامیسم
.....	۱-۱-۵) ناسیونالیسم وارداتی غرب در تقابل با وحدت اسلامی
.....	(- تسری و سلطه گفتمان سکولاریستی در جهان اسلام
.....	(- بحران هویت در جهان اسلام
.....	(- نظام های سیاسی اقتدارگرا و وابسته به کشورهای غربی

- (ظهور افراط گری و گروه های تندرو در جهان اسلام.....
- (ضعف جامعه مدنی در کشورهای اسلامی.....
- (.....
- (.....
- (منازعات، اختلافات و تمایزات فراملی و فراملی در جهان اسلام.....

۱-۹-۱) اختلافات و تمایزات فراملی.....

۱-۹-۲) اختلافات فراملی.....

- (تفاوت سطح فرهنگ مردم با نخبگان در جهان اسلام.....
- (فقدان راهبرد و الگوی عملی برای ایجاد و تعمیق همگرایی کشورهای اسلامی.....
- (ی ی ی ی ی.....
- (ضعف اعتماد به نفس مسلمانان.....

(آسیب ها و تهدیدهای خارجی.....

- (صهیونیسم بین المللی و کارکردش در ایجاد تفرقه در میان مسلمانان.....
- (ی ی جهان غرب در تعمیق تفرقه در جهان اسلام.....
- (جهانی شدن و حضور استعمار فرانونین نظام سرمایه داری غرب در جهان اسلام.....
- (تهاجم فرهنگی غرب علیه جهان اسلام.....
- (راهبردها و طرح های یکا در خاورمیانه.....

۱-۵-۵) بررسی طرح ها و دکترین های موجود.....

۲-۵-۵) طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا.....

۳-۵-۵) اهداف خاورمیانه ای آمریکا.....

جمع بندی و نتیجه گیری.....

فصل هشتم : فرصت ها و زمینه های تحقق همگرایی سیاسی در جهان اسلام معاصر..... ۴۶۰

- (مشترکات دینی و اعتقادی میان مسلمانان بر محور امت اسلامی.....
- (پیشینه تمدنی اسلام.....
- (سازمان ها و مؤسسات بین المللی منطقه ای.....
- (شکل گیری جنبش های اسلام گرا.....
- (منشاء افزایش مقبولیت جنبش های اسلام گرا.....
- (ی جنبش های اسلام گرا به اقدام جمعی مسالمت آمیز.....
- (حزب الله لبنان الگویی برای گروه های اسلام گرا.....
- (وجوه مشترک جنبش های اسلام گرا.....
- (بایسته های جنبش های اسلام گرا.....

روند دموکراسی سازی در کشورهای اسلامی.....

(همگرایی در جهان اسلام در موضوع فلسطین.....

(موقعیت راهبردی جهان اسلام در جغرافیای سیاسی و اقتصادی جهان.....

- (موقعیت ژئوپولیتیک و استراتژیک و ذخایر عظیم نفت.....
- (جایگاه کشورهای اسلامی در عرصه بین المللی.....

۱-۲-۷) اتحادیه عرب.....

۲-۲-۷) شورای همکاری خلیج فارس.....

۳-۲-۷) سازمان وحدت افریقا.....

۴-۲-۷) اوپک.....

۵-۲-۷) جنبش غیر متعهدها.....

۶-۲-۷) ا.ک.و.....

۷-۲-۷) آ.س.آ.....

۸-۲-۷) گروه دی هشت.....

- (جمعیت.....
- (پیشینه تاریخی.....
- (هیدروپولیتیک به جای ژئوپولیتیک.....

(ی.....

- (تحلیل نظرسنجی ها در کشورهای اسلامی.....

..... (طرح خاورمیانه بزرگ ایالات متحده آمریکا
..... جمع بندی و نتیجه گیری

بخش چهارم : ارائه الگوی همگرایی اسلامی ۴۸۸

۴۸۸	..... مقدمه
۴۸۸	..... فرآیند و الگوی پیشنهادی برای همگرایی در جهان اسلام
	..... (لگوی همگرایی در جهان اسلام
	..... (اهداف الگوی همگرایی کشورهای اسلامی
	..... (راهبردها و خط مشی های همگرایی کشورهای اسلامی
	..... - (خط مشی های همگرایی اسلامی
	..... - (راهبردهای همگرایی اسلامی
	..... (سیاست های اجرایی برای تحقق همگرایی کشورهای اسلامی
	..... - (حوزه فرهنگی و ارتباطی
	..... - (
	..... - (حوزه سیاسی
	..... - (حوزه امنیتی

جمع بندی پژوهش ۵۳۳

فهرست منابع و مآخذ ۵۴۷

خلاصه انگلیسی ۵۶۱

کلیات

(۱) موضوع تحقیق:

دین اسلام، مانند تمامی ادیان ابراهیمی منادی وحدت و همزیستی مسالمت آمیز انسان ها در جهت نیل به کمال انسانی در سایه صلح، امنیت، ثبات، اشتراک مساعی، آسایش آحاد بشری می باشد. اسلام از همان بدو ظهور سیاسی در مدینه النبی با برقراری منشور وحدت و مودت میان انصار و مهاجرین از یک سو، و میان اهل کتاب و مسلمانان از سوی دیگر، رویکرد وحدت گرایانه خود را نشان داد و اختلافات اجتماعی و قبیله ای را به اتحاد و همبستگی تبدیل ساخت.

اثرات عقیدتی و عملی این اتحاد برای امت اسلامی به گونه ای بود که علیرغم به قدرت رسیدن حکومت های متغلب اموی، عباسی، فاطمی، آل بویه، طاهری، سامانی، تیموری، صفوی و عثمانی و همچنین فراز و فرودهای همگرایانه و واگرایانه ای که بر جهان اسلام حادث شد، اما همواره اندیشه و گرایش به سوی وحدت و همگرایی در میان عامه و بویژه مصلحان و اندیشمندان امت اسلامی، یک بایسته مبتنی برآموزه ها و بنیان های نقلی و عقلی جهان بینی اسلامی وجود داشته است.

ضعف ها و آسیب های درون زا و بنیادین ناشی از تغلب حکام مستبد - که پس از دوران نورانی حکومت پیامبر اعظم (ص) و خلفای راشدین به قدرت رسیدند - و همچنین انحراف دولت ها و امت اسلامی از اصول اولیه مبتنی بر توحید نظری و عملی؛ دور نمودن احکام نورانی اسلام از مناسبات سیاسی و اجتماعی کشورهای مسلمان تحت عنوان نظریه سکولاریسم، تأکید افراطی بر ناسیونالیسم ملی و قومی بدون در نظر گرفتن منافع امت اسلامی و همچنین بی توجهی در اصلاح رویه ها و روش های حکومتی در اعطاء آزادی و جلب مشارکت بیشتر مردم بر سرنوشت شان و همچنین وابستگی به کشورهای استعماری، موجب شد تا انحطاط، تجزیه، واگرایی و افراط گرایی در میان جوامع اسلامی تعمیق و گسترش بیشتری یابد و سلطه سیاسی، اقتصادی و نظامی قدرت های غربی بر مقدرات جهان اسلام با هدف تأمین منافع و امنیت ملی شان، بیش از پیش فراهم گردد.

هجوم استعمارگران غرب و برنامه ریزی قدرت های رقیب جهان اسلام، طی چهار قرن اخیر نقش تشدید کننده ای در انفعال و بی عملی کشورهای اسلامی داشته است، تا جایی که آنان را به مرور بر مقدرات جهان اسلام حاکم ساخت. جهان اسلام علاوه بر عوامل اختلاف انگیز عقیدتی و سیاسی، در نتیجه ضربات سیاسی و نظامی که - به ویژه طی یک قرن اخیر - از استعمار غرب دریافت نمود، در اتخاذ تصمیمات و اقدامات مشترک سیاسی، در حیاتی ترین بحران ها و مشکلات کشورهای اسلامی دچار تفرقه و تشتت و در نتیجه "ضعف ساختاری و کارکردی" شده است.

اختلاف و فقدان وحدت راهبردی و ساختاری - در ابعاد فرهنگی، عقیدتی، سیاسی، اقتصادی و ارتباطی - در میان دول و ملل اسلامی موجب شد تا تغییر در نقشه جغرافیای سیاسی خاورمیانه اسلامی و همچنین طرح براندازی سخت و نرم حکومت های مستقل جهان اسلام در سنوات اخیر، به صراحت از سوی کشورهای غربی و بویژه ایالات متحده آمریکا مطرح گردد. اشغال دو کشور افغانستان و عراق و سازمان دهی جهت براندازی حکومت های مستقل و مخالف سیاست های اسرائیل و آمریکا در منطقه، مانند ایران و سوریه، از جمله این برنامه ها می باشد. سازمان ها و مؤسسات منطقه ای و بین المللی تشکیل شده در جهان اسلام - از جمله سازمان کنفرانس اسلامی - نیز علیرغم توفیقات قابل توجه طی ۴۰ سال گذشته، نتوانسته اند وحدت و همگرایی مستحکم و با ثباتی را معطوف به حل مسائل منطقه ای و بین المللی جهان اسلام، بوجود آورند.

در مقابل عوامل و زمینه های اختلاف و واگرایی در میان دولت های جهان اسلام، می توان با استفاده از میراث عقیدتی مشترک مسلمانان، تجارب تاریخی مسلمانان، تجارب بشری در عرصه روابط بین الملل، زمینه ها و عوامل ایجاد وحدت و همگرایی در میان دولت های اسلامی؛ امکان تحقق همگرایی را در میان دول و ملل مسلمان فراهم ساخت.

تلاش فکری و عملی در جهت ایجاد همگرایی و وحدت سیاسی که برآیندی از منافع و اراده سیاسی و حقوقی نظام های سیاسی جهان اسلام باشد، مسأله و ضرورت اصلی این گزارش می باشد. در مجموع باید گفت: مطلوب این پژوهش، بررسی زمینه های اندیشه ای وحدت اسلامی در ابعاد عقیدتی، تاریخی، سیاسی و اقتصادی در جهان اسلام و حصول به فرآیند و یا الگوی سیاسی است که با استفاده از آن، وحدت - و یا حداقل همگرایی -، حقوق و منافع تمامی دولت های امت اسلامی، در قالب ساختارهای نوین عرصه روابط بین الملل تأمین و تضمین گردد.

(۲) ضرورت انجام تحقیق

جهان اسلام در حال حاضر، علیرغم دارا بودن فرصت ها و امکانات بالفعل و بالقوه مادی و معنوی متعدد، بدلیل وجود ضعف وحدت و همگرایی در میان دولت های اسلامی، واجد آسیب ها و تهدیدات عدیده ای در سطح بین المللی، منطقه ای و ملی می باشد و در فرآیند جهانی شدن و تشکیل بلوک بندی های سیاسی در عرصه روابط بین الملل، جایگاه شایسته خود را متناسب با ظرفیت ها و امکانات مادی و معنوی کشورهای اسلامی دارا نمی باشد، و در نتیجه عدم تدبیر حاکمان کشورهای اسلامی و انفعال سازمان های منطقه ای و بین المللی جهان اسلام و همچنین نقشه های براندازانه و تفرقه افکنانه کشورهای سلطه گر غربی، به سرعت در جهت جدایی، واگرایی و تجزیه پیش می رود. بر این اساس، توجه به زمینه های وحدت و اختلاف در جهان اسلام و حصول به فرآیند و یا الگویی

کاربردی، در جهت همکاری مشترک اقتصادی، سیاسی و فرهنگی میان کشورهای اسلامی یک ضرورت حتمی تلقی می‌گردد.

وجود اختلاف و واگرایی در جهان اسلام و در نتیجه انفعال و بی‌عملی سیاسی در تحولات و بحران‌های منطقه‌ای، بعنوان عامل اصلی فرودستی و ضعف مسلمانان در مناسبات صحنه روابط بین‌الملل در عدم استفاده از ظرفیت‌ها و امکانات معنوی و مادی و عدم چاره‌جویی برای حل معضلات و مشکلات جهان اسلام، محسوب می‌گردد. توجه، بررسی و ساماندهی پژوهش‌های مستمر و مؤثر در این خصوص، ضرورتی علمی و اعتقادی برای جامعه پژوهشی امت اسلامی، تلقی می‌گردد. اندیشه‌ورزی و چارچوب‌های مفهومی و نظری‌ترسیم‌کننده وحدت و سایر الگوهای همگرایی، همبستگی و پیوستگی، که سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری را در جهت تحقق منافع و مصالح جهان اسلام، میسر سازد، در قالب فنون سیاسی و روش‌های نوین دولت‌سازی مانند: اتحادیه، اتحاد، کنفدراسیون و فدراسیون، ضروری می‌باشد.

متأسفانه بخش مهمی از همکاری‌های معموله میان کشورهای مسلمان در زمینه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و ... صرفاً در چارچوب معاهدات سازمان‌های بین‌المللی تحت نظر سازمان ملل - که صرفاً بر اساس منافع کشورهای فاتح غیرمسلمان جنگ جهانی دوم تأسیس شده‌اند - انجام می‌گیرد و سایر وجوه همکاری نیز با رویکرد منطقه‌ای^۴، قومی و نژادی^۵ سازمان یافته است. سازمان کنفرانس اسلامی، بعنوان سازمانی با رویکرد به مسائل و مشکلات جهان اسلام، قدم‌های آغازین خود را در جهت وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی برداشته است؛ اما باید خاطر نشان ساخت که بدلیل ضعف ساختاری، تا زمان رسیدن به وحدت اسلامی فاصله بسیار زیادی را دارد.

وجود پیش‌زمینه‌های عقیدتی، تاریخی و اندیشه‌ای میان مسلمانان از یک سو و وضعیت آسیب‌پذیر عصر حاضر جهان اسلام از سوی دیگر موجب شد که این تحقیق را تحت عنوان «بررسی اندیشه وحدت در جهان اسلام معاصر، رویکردی در جهت الگوسازی نظام سیاسی برای عصر حاضر» برای پایان‌نامه انتخاب نمایم.

ضرورت دیگر این تحقیق این است که؛ توجه به مسئله وحدت و همگرایی در میان کشورهای اسلامی در قالب پایان‌نامه دکترای تخصصی ما را در دستیابی به منافع ملی از طریق تحقق منافع جهان اسلام یاری می‌رساند.

---

^۴ سازمان همکاری‌های اقتصادی (ECO)

^۵ شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه عرب از جمله اتحادها و همگرایی‌های است که بر اساس نژاد و ناسیونالیسم قومی تأسیس شده‌اند.

۳) پیشینه تحقیق

در خصوص سابقه پژوهشی موضوع وحدت، نمونه های زیادی را می توان مثال آورد. سید جمال الدین اسدآبادی؛ در حوزه نظر و عمل، بعنوان اولین اندیشه گر مسلمان پایه گذار «اتحاد اسلامی» می باشد. او در روزنامه عروه الوثقی و کلیه آثار خود به دنبال ایجاد وحدت در میان ملل و دول اسلامی بود. شیخ محمد عبده؛ از علمای بزرگ اهل سنت مصر و مفسر قرآن، شاگرد سید جمال الدین اسدآبادی و از پایه گذاران عروه الوثقی مانند استادش اعتقاد داشت که، از هر گونه تفرقه در بین مسلمین باید جلوگیری کرد. او در روزنامه عروه الوثقی می نویسد: «... آن کس که آئین اسلام را پذیرفت، چون عقیده اش در این باره استوار گردید، از نژاد و مردم سرزمین خود چشم می پوشد و از پیوند های خصوصی به بستگی های عمومی که علاقه اعتقادی است توجه پیدا می کند...»

عبدالرحمان کواکبی؛ عالم سنی مذهب و مبارز سرسخت و منادی اتحاد بین مسلمین، تلاش ها و مجاهدات زیادی را انجام داد. در این ارتباط نوشته ها و تلاش های رشید رضا در احیاء نقش جایگاه خلافت اسلامی و اصلاح آن در جهت وحدت میان مسلمانان را، نباید فراموش کرد.

علمای بزرگ تشیع مانند میرزای شیرازی، ملعی کننده قرارداد استعماری رژی، سید محمد طباطبایی، سید عبدالله بهبهانی، شهید فضل الله نوری از حماسه سازان انقلاب مشروطیت، شهید آیه الله مدرس، مرحوم آیه الله بروجردی از طرفداران و حامیان تقریب بین المذاهب اسلامی، سید عبدالحسین شرف الدین، شیخ محمد تقی قمی (دبیرکل دارالتقریب اسلامی)، و حضرت امام خمینی و همچنین از علمای اهل سنت که با علمای شیعه در خصوص موضوع وحدت اسلامی و تقریب مذاهب و زدودن اختلافات، مکاتبه و مباحثه علمی داشته اند می توان به شیخ محمود شلتوت، مرحوم شیخ سلیم، شیخ احمد کفار، شیخ حسین محمد محلوف، عبدالفتاح عبدالمقصود و ... اشاره نمود. هر کدام از اندیشمندان فوق الذکر رسائل و مقالات متعددی در خصوص وحدت در میان مسلمانان به رشته تحریر درآورده اند. در فصل سوم پژوهش به تبیین و بررسی اندیشه منادیان وحدت خواهیم پرداخت.

بر این اساس می توان ادعان داشت؛ با رویکرد به مقوله اندیشه در خصوص موضوع وحدت اسلامی تلاش های سیاسی و فرهنگی متعددی طی یکصد و پنجاه سال اخیر انجام پذیرفته است و در این خصوص مقالات و تقریرات قابل توجهی به رشته تحریر درآمده است. بر اساس اندیشه وحدت گرای امام خمینی (ره) و در نتیجه ی بیداری و وحدت اسلامی ناشی از انقلاب اسلامی، اهتمام به موضوع وحدت اسلامی در زمینه های عقیدتی، فرهنگی و سیاسی، در میان ملل و اندیشمندان جهان اسلام، ابعاد گسترده تر و عمیق تری یافت.

هر ساله به مناسبت هفته وحدت و همزمان با ایام ولادت رسول اعظم (ص)، همایش های علمی را در جمهوری اسلامی ایران، پیرامون موضوع وحدت اسلامی و ضرورت آن، برگزار می گردد، و مقالات بسیاری توسط اندیشمندان جهان اسلام به دبیرخانه این همایش ارسال می شود. این مقالات هر سال توسط «مجمع جهانی تقریب

مذاهب اسلامی» به شکل کتاب منتشر می گردد. برگزاری و مجموع مقالات ارائه شده در این همایش ها، اگر چه از لحاظ استمرار و گستره، کار بسیار با اهمیت و مفیدی تلقی می گردد و خود یکی از مراحل راهکارهای تحقق وحدت محسوب می گردد اما از عمق، انسجام و عمل گرایی لازم، به گونه ای که به تدوین یک الگوی جامع و فراگیر برای تحقق عملی وحدت و همگرایی منجر گردد، برخوردار نمی باشد. در این همایش ها، هر محقق به فراخور حوزه تخصصی خویش، به آسیب شناسی موضوع وحدت در گذشته و حال می پردازد و کمتر به چگونگی و بایسته های حصول به وحدت و همگرایی در یک تلاش «همه جانبه» و «بین رشته ای» توجه شده است. در «همایش های وحدت» و انتشارات مرتبط به آن، بیشتر به مقوله تقریب تک بعدی نگریسته می شود و بیشتر جنبه مذهبی و فرهنگی وحدت اسلامی مورد توجه قرار می گیرد و به سایر ابعاد همگرایی مانند؛ سیاست و اقتصادی و ارتباطات، کمتر توجه می شود. ذیلا به برخی از محورها و عناوین مقالات ارائه شده در این همایش ها در قالب دو کتاب «جهان اسلام و مشکلات و راهکارها» و استراتژی تقریب مذاهب اسلامی» اشاره می نمائیم:

- (۱) تساهل و تعامل، عناصر بنیادین تقریب؛
- (۲) تقریب مذاهب در پرتو کتاب و سنت؛
- (۳) اجتهاد فقهی و تأثیر آن در تقریب مذاهب؛
- (۴) ایران و مصر در راه تقریب
- (۵) گفتمان اجماع و تقریب مذاهب اسلامی؛
- (۶) بررسی مبانی تقریب مذاهب و استراتژی دست یابی به آن؛
- (۷) بیان معیارهای مسلمان بودن و مرز کفر؛
- (۸) از سرگیری جنبش تمدن و تقریب؛
- (۹) ایده هایی درباره استراتژی پیشنهادی تقریب؛
- (۱۰) طرح تقریب و مشکلات آگاهی دینی؛
- (۱۱) زمینه ایجاد وحدت اسلامی از طریق گفتگوی تمدنها؛
- (۱۲) سخن قرآن پیرامون گفتگوی اندیشه و اندیشه گفتگو؛
- (۱۳) مهندسی استراتژی تقریب؛ زمینه سازی برای ایجاد اتحادیه کشورهای اسلامی؛
- (۱۴) چشم انداز وحدت اسلامی در قرون اخیر؛
- (۱۵) وحدت اسلامی؛ موانع و راهکارها؛
- (۱۶) اهتمام بر وحدت و تقریب از وظایف مهم امت اسلامی؛
- (۱۷) جهانی شدن و جهان اسلام؛
- (۱۸) اسلام و مقتضیات عصر حاضر؛

۱۹) مبارزه با تهاجم فرهنگی؛

۲۰) استراتژی و عوامل تقریب مذاهب اسلامی؛

پایان نامه آقای سید احمد موثقی تحت «عنوان استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام» از جمله منابع ارزشمند در خصوص سیر تاریخی راهبرد وحدت در میان مسلمانان از صدر اسلام تا زمان حاضر است. محقق در این پایان نامه، وحدت را در بستر تحولات سیاسی و اجتماعی مسلمانان، بعنوان گم‌شده مسلمانان دنبال نموده است. وحدت اسلامی در منابع اصیل اسلامی؛ زمینه و سابقه تاریخی وحدت و تفرقه در جهان اسلام؛ بررسی اندیشه و زندگی سیاسی سید جمال الدین اسدآبادی و سایر مصلحان اجتماعی و سیاسی جهان اسلام در حوزه وحدت اسلامی؛ از جمله مباحث و موضوعات مورد بررسی ایشان می باشد. نقطه قوت کار آقای موثقی توجه به ریشه های عقیدتی و تاریخی وحدت می باشد، اما نقطه کاستی کار علمی ایشان، ضعف توجه به مشکلات و مقتضیات روز مسلمانان و همچنین ارائه الگو و مدل عملی در رابطه با همگرایی و وحدت است.

پایان نامه آقای مجید مختاری تحت عنوان «الگوهای وحدت اسلامی از دیدگاه مصلحان دینی معاصر»، نیز اثر قابل توجهی است که به ارائه مدل های وحدت اسلامی از دیدگاه مصلحان دینی معاصر، توجه داشته است. نامبرده الگو پردازان اندیشه وحدت در جهان اسلام را به دو گروه؛ الگوهای اصلاحی (شاگردان مکتب اتحاد اسلام سید جمال الدین) و الگوهای انقلابی (نظریه پردازان حکومت جهانی اسلام) دسته بندی نموده است و سپس فصول و محورهای اندیشه ای هر کدام را به همراه مختصری از زندگی سیاسی شان را مورد کنکاش قرار داده است. نویسنده در این پژوهش، جمع بندی و توجه به الگوها و راهکارها ی ارائه شده توسط مصلحان را مورد مذاقه قرار داده است و مانند گزارش پایان نامه قبلی به وضعیت فعلی مسلمانان و همچنین ارائه مدل پیشنهادی خود پرداخته است.

آقای سید محمد جواد شوشتری، در کتاب « کاستی ها و بایسته های فرهنگی جهان اسلام؛ سازمان کنفرانس اسلامی » با محور قرار دادن روند تأسیس، مشکلات و بایسته های سازمان کنفرانس اسلامی؛ به موضوع همگرایی در جهان اسلام به شکل جانبی پرداخته است. ایشان در ذیل سؤال اساسی «چه باید کرد؟» همگرایی در جهان اسلام را از طریق بازسازی و تجدید ساختار سازمان کنفرانس اسلامی عملی می داند و پیشنهاداتی را ارائه داده است که در این پژوهش نیز مورد استفاده قرار گرفته است.

در خصوص انسجام اسلامی، دو کتاب تحت عناوین؛ « اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نوشته حسن حیدری و «درآمدی بر اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نوشته علی بنایی، به مناسبت سال «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» در سال ۱۳۸۶ منتشر گردید. آقای بنایی در فصل پنجم کتاب، بایسته های انسجام اسلامی را تحت عنوان راهبردها و راهکارها، در دو سطح ملی و فراملی به شکل موجز و سطحی عنوان داشته است. از مهم ترین محورهای مورد ایشان، می توان به موارد ذیل اشاره نمود: همبستگی مردم با حوزه و دانشگاه؛ هوشیاری شیعه و اهل سنت، مسئولیت شناسی صدا و سیما؛ مشارکت فعال مطبوعات و نویسندگان؛ یک پارچه گی و اجماع نخبگان؛ خودباوری مسلمانان؛ اتکا به